

gecompliceerde interne structuur van het Oostenrijkse rijk, met name van de ongelijkheid van de verschillende componenten ervan, en van de bijna niet te overziene internationale risico's waaraan dit multinationale rijk vanuit het Oosten, Westen en Noorden tegelijkertijd was blootgesteld. Wat al te snel zijn in de Nederlandse historiografie de aanvankelijke aarzelingen van Leopold I om mee front te vormen tegen het expansionisme van Lodewijk XIV toegeschreven aan de besluiteloosheid van de keizer of aan de zogenaamde pro-Franse gezindheid van Lobkovitz. Zelfs voor een man als De Lisola, toch een overtuigd voorstander van een politiek van confrontatie ten opzichte van Lodewijk XIV en de eigenlijke ontwerper van de anti-Franse coalitiepolitiek, was het duidelijk dat de positie en het optreden van Oostenrijk in het internationale vlak grotendeels bepaald werden door de ontwikkelingen in Oost-Europa.

Over de doelstelling van het Oostenrijkse buitenlandse beleid: de consolidatie en indien mogelijk de expansie van het rijk in oostelijke richting bestond tussen Lobkovitz en De Lisola geen verschil van mening. Juist vanwege deze doelstelling trachtte De Lisola in het Oosten de vereiste speelruimte te verkrijgen om door middel van een hechte coalitie van de zeemogendheden en de beide Habsburgse staten de Franse expansierang in het Westen binnen de perken te houden. Ook hij oordeelde - gegeven de omstandigheden - een ingrijpen van de keizer tegen Frankrijk vóór 1672 onverantwoord.

Het geheime verdelingsverdrag tussen Lodewijk XIV en Leopold I van 18 januari 1668 alsook het neutraliteitsverdrag tussen Oostenrijk en Frankrijk van 1 november 1671 moeten volgens de schrijver dan ook niet gezien worden als bewijzen van toenadering van de keizer, maar als pogingen om tijd te winnen in verband met een eventuele aanval van de Turken. Toen tenslotte in 1672 duidelijk werd dat de Ottomaanse aanval zich dit keer niet op Oostenrijk richtte, sloot de keizer op 25 juli 1672 een alliantieverdrag met de Staten-Generaal.

Alles bij elkaar vind ik deze studie een aanwinst voor onze kennis van de behandelde periode, omdat ze veel nieuwe gegevens verschaft, maar ook omdat ze deze jaren mede vanuit een andere invalshoek - de Oostenrijkse - bekijkt en daarmee bijdraagt tot een verruiming van het gezichtsveld. De schrijver heeft zich daarbij laten kennen als een uiterst consciëntieus en zorgvuldig onderzoeker. Ik vraag mij zelfs af of hij in zijn overigens prijzenswaardige neiging tot wetenschappelijke verantwoording niet wat te ver is gegaan. Een kleine 1800 noten op 174 pagina's tekst, een gemiddelde dus van 10 noten per pagina, is wellicht wat te veel van het goede! Een recensie van een dissertatie eindigt vaak met het uitspreken van de wens dat er nog meerdere publicaties van dezelfde hand mogen volgen. Helaas moet deze wens hier onuitgesproken blijven: tijdens het lezen van dit boek bereikte mij het bericht van het overlijden van de auteur. Ik kan daarom alleen maar besluiten met de opmerking dat zijn dood ook wetenschappelijk gezien een verlies is.

M. A. M. Franken

Gerald F. DeJong, *The Dutch in America, 1609-1974* (Boston: Twayne Publishers, 1975, 326 blz.); J. Stellingwerff, ed., *Amsterdamse emigranten, onbekende brieven uit de prairie van Iowa, 1846-1873* (Amsterdam: Buyten en Schipperheyn, 1975, 395 blz., f 75.-).

In het jaar van de Bicentennial wordt de klassieke leuze van de verbroedering der mensheid niet zo hard meer gehoord in Amerika. De Verlichting is voorbij. Als er één opvallend verschijnsel bij deze herdenking opgemerkt moet worden, dan wel dit, dat de 'melting

pot', de smeltkroes der rassen, volkeren en talen in de nieuwe wereld niet zo goed gewerkt heeft als men altijd wilde en beweerde. De reactie is een nieuwe mode, een nieuwe opwinding, aan te duiden met het woord 'ethnisch'. De integratiedromen zijn over, Martin Luther King is dood, en 'Black Power' - want daar is het allemaal mee begonnen- is gevolgd door Irish, Jewish, Polish en 'what have you-power'. Zo'n nieuw gezichtspunt mag eenzijdig zijn, het levert altijd heel wat op aan nieuwe inzichten. 'Ethnic studies' over allerlei minderheden stromen nu van de pers en zowaar, ook de Hollanders worden daarbij niet vergeten. Hun afstammelingen zijn om de een of andere reden nog steeds een beetje trots op hun land van herkomst, en zo komt het, neem ik aan, dat één van hen een heel boek heeft samengeschreven over wat dan officieel heet de 'Dutch contribution' aan Amerika. Ik bedoel dit niet ironisch, ik gebruik het woord samengeschreven om aan te geven dat het hier gaat om een algemeen overzicht van de Nederlandse vestigingen en hun gevolgen in de nieuwe wereld. Dat is met heel veel toewijding gedaan, met een uitvoerig gebruik van alle vertaalde bronnen (het feit ligt er nu eenmaal dat de bronnen vooral over Nieuw Nederland alleen maar in vertalingen gemakkelijk toegankelijk zijn voor de Amerikaanse historici, en door hen voortreffelijk gebruikt worden) en een vloed van verdere literatuur. De schrijver heeft daarbij niet alleen aandacht gegeven aan de belangrijkste perioden, zoals de vestiging in Nieuw Amsterdam of de trek naar Michigan, maar ook over tussenliggende vrij onbekende gebeurtenissen redelijk geschreven. De geschiedenis van de Hollanders in de Hudson-vallei, hun hardnekkig vasthouden tot diep in de negentiende eeuw aan eigen taal en zeden, hun houding tijdens de Amerikaanse revolutie, dat zijn onderwerpen die tot nu toe zeer weinig aandacht hebben gekregen en hier voor het eerst eens, zij het kort in dit bestek, belicht zijn. Een enkele steekje laat de schrijver dan wel eens vallen (de Engelsen namen St-Eustatius bijvoorbeeld niet in 1778 maar in 1781) maar wie zou dat niet bij zo'n overzicht van feiten.

Aardig is ook wat hij vertelt over latere tijden, de recente emigratie naar Californië bijvoorbeeld, waar de vereniging AVIO (Alle vermaak is ons!) actief is, en over de belangrijke Amerikanen van Nederlandse herkomst waar wij trots op mogen zijn, zoals Franklin Roosevelt, Cecil B. De Mille, Benjamin Spock en Walter Cronkite (door wiens aderen het bloed van een zeventiende eeuwse heer Krankheydt zou vloeien). Kortom, het boek van DeJong is een aantrekkelijke eerste inleiding tot een gebied waar nog veel oorspronkelijk werk te verrichten is. Werkelijke bronnenstudie zou er nodig zijn om meer relief te geven aan het Hollands-Amerikaanse verleden speciaal in de achttiende eeuw.

Negentiende-eeuwse bronnen vindt men in het tweede boek dat ik hier bespreek. De bibliothecaris van de Vrije Universiteit, Dr. J. Stellingwerff, heeft een aantal brieven uit een persoonlijk, oud-Amsterdams archief, in een fraaie uitgave het licht doen zien. Het zijn de brieven van een groep emigranten uit het midden van de vorige eeuw, Afgescheidenen, die naar de Amerikaanse prairie-staat Iowa trokken. Dit boek is een kostelijke aanwinst voor onze kennis van deze migratie. Het hele samenspel van hoop en teleurstelling, van vrees en doorzettingsvermogen, van geloof en menselijke kleinheid, kan men in deze ontboezemingen van heel simpele mensen aantreffen. Men leert ook hoe voorzichtig men moet zijn met zoveel persoonlijke waarnemingen van een vreemde wereld. Hoezeer zijn die gekleurd door eigen karakter en overtuigingen. Wat waren die landverhuizers vroom en flink, en wat waren het een stelletje roddelaars en kribbebijters. Zo'n Andries Wormser bijvoorbeeld, van wie hier een hele reeks brieven te vinden zijn, die alles wat hij tegenkomt even slecht vindt, de huizen, de treinen, de landbouw, het klimaat, de meeste van zijn medemensen, en dat alles smakelijk weet op te schrijven, want boosaardigheid maakt de pen

dikwijls scherper dan goedheid. Hij smaalt over 'de eeuwige prairie van Scholte' en raadt een dominee, die door Van Raalte is aangespoord om naar Amerika te komen, aan om zijn doodkist alvast maar mee te nemen. En zo is er meer, al dit geschrijf is van een ontwapenende menselijkheid en het leert ons veel over de condities van een landverhuizing die al te vaak in te romantisch-religieuze termen is beschreven.

Het boek is prachtig uitgegeven, met vele illustraties, sommige in mooie kleuren. Maar het is helaas geen voorbeeld voor het goed uitgeven van oude brieven. De begeleiding is nogal slordig. In de inleiding vertelt de redacteur dat hij soms tussen haakjes iets verhelderends heeft toegevoegd en dat de lezer wel kan raden, uit het tekstverband wat oorspronkelijk al tussen haakjes stond en wat hij toevoegde. Dat is een rare, slordige manier van doen, die zich ook wreekt. Deze lezer tenminste kon dat niet altijd. Achterin het boek vindt men een lijst van alle opgenomen brieven, maar die zijn niet voorzien van paginering. Vreemd is echter vooral wat de bewerker er allemaal bij haalt. Hij heeft een betrekkelijk uitvoerige inleiding geschreven over de verschillende Amsterdamse families en hun relaties, doorspekt met persoonlijke meningen. Als hij het heeft over Scholte's brochure van 1847, 'Nieuwejaarsgeschenk aan Nederland, een ernstig woord aan Vorst en Volk', dat een soort oproep tegen de bedorvenheid van de oude wereld is, vergelijkt hij dat met het *Communistisch Manifest*, en beeldt zelfs van beide de titelpagina af. Nog modieuzer is wat hij schrijft onder het hoofd: 'Hetgeen ontbreekt'. Vanuit het huidige klimaat betreurt hij het dat de landverhuizers geen aandacht hadden voor de problemen van Indianen en negers en vult dat dan maar aan met lange citaten van de Franse reiziger Murat en uit brochures tegen de slavernij in Suriname. In de eerste plaats is het wel wat onredelijk om de emigranten te vragen zich bezig te houden met problemen die de bewerker beroeren, ten tweede is het trouwens zo dat speciaal het negerprobleem in de geschiedenis van de Hollandse emigranten wel degelijk een rol heeft gespeeld, zij het van verre. Scholte, de leider van de trek naar Pella, wilde niet naar Zuid-Afrika, omdat de geestverwanten daar slavernij hadden en eenmaal in Amerika namen hij en de zijnen de typische houding van de meeste Midwesterners tegenover het systeem aan. Zij waren tegen de slavernij vooral omdat zij de negers uit hun eigen gezichtsveld wilden houden. Scholte kon daarom spreken over 'the infamous principle of Negro Equality' en, zoals zovele anderen, juist daarom van Democraat tot Republikein worden.

Zo zou er nog wel meer op te merken zijn. Maar dat zou dan leiden tot een theologische discussie, want de schrijver bespreekt mensen als Scholte vanuit bepaalde, voor de buitenstaander nogal curieuze, gezichtspunten. Of deze energieke dominee en vroeg-kapitalist nu inderdaad het einde van het Constantijnse tijdperk zag naderen en daarom het Europese Babel verliet, is misschien wel interessant, maar als hij dan toch zo'n grote rol moet spelen in dit boek, terwijl er slechts twee brieven van hem in staan, dan zou het misschien belangrijker zijn om zijn zeer omstreden rol in Pella als dominee, leek, verzekeringsagent, speculant, politicus en wat niet al, eens wat scherper te belichten. De hele problematiek van de vervreemding van Scholte is zeer boeiend en verdient een betere behandeling. Het boek van Stellingwerff zou gewonnen hebben bij een wat zakelijker benadering, maar het blijft een kostelijk boek, een onmisbare bijdrage tot het hoofdstuk van de Hollandse emigratie naar de Verenigde Staten.

J. W. Schulte Nordholt

RECENSIES

Pieter Cornelis Emmer, *Engeland, Nederland, Afrika en de slavenhandel in de negentiende eeuw* (Academisch Proefschrift, Leiden: E. J. Brill, 1974, blz. vii, 146-215, 44-144).

The flood of books on the Atlantic slave-trade shows no sign of abating; but the part played by the Netherlanders has received less attention than that devoted to the English, the French, and the Portuguese (or Luso-Brazilians, if this term be preferred), so Dr. Emmer's book is doubly welcome. Quoting the first three verses of Heinrich Heine's *Das Sklavenschiff* as a starting-point, the author poses the problems in his introduction as to how far, if at all, the Dutch participated in the illegal slave-trade of the nineteenth century; what international measures were taken to stop the Atlantic slave-trade; and to what extent the Dutch economy was affected by these measures. The first section of the first part gives a survey of the English efforts to stop the slave-trade, including the motives therefore, the diplomatic and naval methods which were pursued, and the results of England's attitudes and actions. This section gives a good up-to-date survey of the problems and developments involved, but contains nothing new for readers familiar with the subject. The second and third sections are more interesting, dealing respectively with the rapidly declining share of the Dutch in the Atlantic slave-trade during the last quarter of the eighteenth century, and the reactions in the Netherlands toward the slave-trade, both before, during, and after its abolition.

Dr. Emmer has no difficulty in showing that the Dutch slave-trade between West Africa and the West-Indies collapsed between 1773 and 1784, partly as a result of the great Amsterdam credit crisis of 1773, and the disastrous war with England in 1780-1783, as also because of the inability of the Surinam planters to compete with the spectacular growth of Saint-Domingue. Even the Haitian rebellion could not restore the declining economy of Surinam, and the Anglo-Dutch treaties of 1814 and 1818 which forbade Netherlanders to engage in the slave-trade merely confirmed the actual situation. A Dutch equivalent of the English 'West India Interest' did not exist; and very little opposition was voiced in the Netherlands to the implementation of the abolition measures. At the same time, as Dr. Emmer points out, there was no great wave of moral indignation against the West African slave-trade, such as occurred in England and in France.

In the second and more innovative part of this book, the author studies the reaction to the abolition of the slave-trade of the miniscule white population of Elmina, the Dutch slave-trading station on the Gold coast (present-day Ghana), and in the Netherlands Antilles and Surinam, where slavery had an important economic function. He also discusses the actual extent of the Dutch slave-trade after its legal abolition. This part contains much that is new, at least to this reviewer. Dr. Emmer's archival researches show little trace of an illegal Dutch slave-trade on the West African coast. By the end of the eighteenth century the Dutch forts in Guinea were dead spots and not even the dynamic Daendels could revive them. Economic projects were adumbrated on paper but came to nothing in practice, and no Dutch shipping firm showed any interest to utilize them as transit harbors for the export of African products. In 1872 they were sold to Great Britain in partial exchange for a freer hand for the Dutch in Atjeh.

The most productive part of Dr. Emmer's research relates to his investigation of the archives of the two mixed Anglo-Dutch courts for the suppression of the slave-trade established at Freetown (Sierra Leone) and at Paramaribo (Surinam) respectively, in accordance with the terms of the 1818 treaty (printed in full on pp. 199-203 of the first part). With one partial exception, the Dutch judges at Freetown cooperated whole-heartedly with their British colleagues, forming in this respect a contrast to the French, Span-